

Н. И. КОСТОМАРОВ – УЧЕНЫЙ, ИСТОРИК: КРАТКИЙ ИСТОРИОГРАФИЧЕСКИЙ АСПЕКТ (1991–2000-е гг.)

Снагощенко В. В. г. Сумы (Украина) государственный педагогический университет имени А. С. Макаренко, доцент

16 мая 2017 г. выдающемуся историку, историографу, этнографу, писателю, общественному и политическому деятелю, идеологу славянского возрождения, доктору истории (1864), адъюнкт-профессору Императорского университета Св. Владимира, члену-корреспонденту Петербургской АН (1876) Николаю Ивановичу Костомарову (1817–1885 гг.) исполнилось двести лет. Деятельность ученого – многогранна, творческое наследие – многообразно. Основную его часть составляют исторические монографии и исследования, а также литературные произведения (поэзия, проза, драма), критические, полемические, публицистические статьи, переводы, записи народных песен, этнографические очерки, мемуары, эпистолярные материалы и др. материалы. Работы Н.И.Костомарова популярны и востребованы во многих странах мира, в т.ч. получили известность не только в странах бывшего Советского Союза, но и в Западной Европе, США, Канаде. 150-летний юбилей известного историка по решению ЮНЕСКО отмечался во всем мире [25].

Основными трудами его жизни стали исследования по истории Украины «Богдан Хмельницкий» (первое издание вышло в 1857 г., третье, в трех томах, – в 1876-ом), «Руина» (1879-1880), «Мазепа» и «Мазепинцы» (1882-1884), а также работы по истории России, «Бунт Стеньки Разина» (1858), «Севернорусские народоправства во времена удельно-вечевого уклада Новгород-Псков-Вятка» (1863), «Смутное время Московского государства в начале XVII ст.» (1863); польской истории – «Последние годы Речи Посполитой» (1869); из всемирной истории – «Патриарх Фотий и первое разделение церквей» (1868) и др. Костомаров активно сотрудничал в периодическом издании собрания документов по истории Украины и Беларуси XIV-XVII вв. под общим названием «Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России», собранные и изданные Археографической комиссией (в 15 томах), 1861-1892 гг.

Огромное значение имеет фундаментальный труд историка «Русская история в жизнеописаниях ее важнейших деятелей», (1874–1876), где представлены критические биографии основных героев древнерусской истории. Эти и другие многочисленные исследования, как и мужественная гражданская позиция, обеспечили Костомарову уважение и признание общественности, почетное место в украинской культуре.

О жизни и научных трудах Н. И. Костомарова написаны сотни различных исследований, которые условно можно разделить на три периода. Первый – 1885–1917 гг. – появляются работы, затрагивающие отдельные эпизоды его биографии, статьи энциклопедического плана, публикации, оценивающие вклад Костомарова в развитие исторической науки. Второй период охватывает 1917–1980 гг. Это время появления и усиления государственного направления в советской историографии, постепенно складываются идеологически полярные оценочные концепции взглядов и деятельности Н.И.Костомарова. Период современной украинской историографии охватывает 1991–2000-е гг., который кратко попытаемся охарактеризовать. Появление новой волны литературы о Н.И.Костомарове совпадает с его 175-летним юбилеем (1992 г.).

В условиях обретения Белоруссией, Украиной и другими республиками СССР государственной независимости возникли предпосылки для дальнейшего изучения взглядов и трудов историка. Исследование жизни и творческого наследия Н.И.Костомарова в Украине представлено разнообразными изданиями. В первую очередь необходимо отметить энциклопедические издания [15; 16; 22; 25]. Был составлен библиографический указатель произведений Костомарова, который включал весь спектр научных изысканий ученого его исторические, этнографические, археографические, публицистические, литературные исследования, а также рецензии и заметки [2]. Ведущий специалист в области «костомароведения» Ю.А.Пинчук – автор многих исследований о выдающемся ученом, в т.ч. и фундаментального жизнеописания Н.И.Костомарова [40]. В этой работе исследователь на основе обширной источниковой базы рассматривает факты биографии

Н.И.Костомарова, характеризует его жизненный и творческий путь так: «от истории к политике и через нее к истории» [26]. Помимо названной работы, Ю.А.Пинчук является автором научного очерка «Николай Иванович Костомаров как историк» [27], также целого ряда статей, освещающих отдельные эпизоды его биографии [28], анализирующих творческое наследие Костомарова и его вклад в историографию [30], работ, устанавливающих роль и значимость воспоминаний людей, знавших историка для более полного рассмотрения его взглядов и жизненного пути [31]. В работах Ю.А.Пинчука детально и скрупулезно рассматривается жизненный путь Н.И.Костомарова, объективно и непредвзято оценивается его творческое наследие, подробно и глубоко анализируются исторические концепции ученого, ставится проблема его гражданской позиции и роли в национальном движении за независимость Украины. В исследованиях Ю.А.Пинчука содержится практически всеобъемлющее освещение вопросов, связанных с жизнью и деятельностью Н.И.Костомарова, как историка и ученого. В 2001 г. была издана «Энциклопедия жизни и творчества Н.И.Костомарова (1817-1885)» [25]. Объемный труд включает более тысячи статей об основных вехах творческого и жизненного пути известного историка. Рассмотрены все его сочинения, периодические и другие издания, в которых он печатал свои работы, дан обзор важнейших населенных пунктов, местностей, регионов и стран, связанных с его биографией. Уточненный и расширенный материал энциклопедии был издан в энциклопедическом справочнике в 2005 г. [34]. Выявлению и рассмотрению заслуг Н.И.Костомарова перед исторической наукой посвящена статья Н.П.Толочко «Видатний історик України і Росії» Исследователь анализирует исторические концепции ученого, раскрывает в них слабые места, заблуждения (часть из которых были признаны Костомаровым в своих работах) [37].

Помимо фундаментальных работ общего плана продолжают публиковаться исследования, характеризующие отдельные аспекты деятельности Н.И.Костомарова, его исторические (краеведческие) [1; 11] и этнографические исследования [36; 39]. В частности много работ посвящено его

периоду жизни и творчества на Волыни [3-6; 18]. в Харькове [21], Киеве [29], Ровно [32].

Многопланова и разнообразна тематика научных поисков представленных в современных диссертационных исследованиях. Различны направления научных поисков: исторические [7], философские [33; 38], филологические [12; 24], политологические [17], педагогические [9] и др. В последние годы представлено ряд исследований (монографии, учебные пособия и т.д.), которые посвящены анализу украинской национальной идеи в художественной литературе и научно-публицистическом творчестве Н.И.Костомарова [13; 14]; монографии, в которых анализируется вклад Костомарова в дело сбора и издания исторических источников [23] и др.

Проблему создания украинской этнической идентичности в трудах Н.И.Костомарова на страницах украинской периодики представляет английский историк Д. Сондерс [35]. Исследователь продолжает разрабатывать идеи, выдвинутые М.С.Грушевским, приходит к выводу, что на протяжении большей части жизни историка Украина составляла сферу его принципиальных интересов. Пережив в 1847 г. тяжелые испытания, выпавшие на его долю по воле властей, Костомаров, по мнению Д. Сондерса, не изменил своим убеждениям молодости, но стал осторожнее в их проявлении: «чтобы выжить, Костомарову приходилось прятать взгляды своего украинофильства за профессиональной деятельностью» [35].

На сегодняшний день в Украине творческое наследие Н.И.Костомарова продолжает вызывать интерес. Результаты творческих поисков регулярно печатается в сборниках научных трудов, университетов, музеев и т.д. [8; 19; 20; 41].

Таким образом, литература о жизни и творчестве Н.И.Костомарова отличается разноплановостью исследовательских подходов и взглядов авторов. Творческое наследие Костомарова продолжает вызывать интерес отечественных и зарубежных исследователей.

Список використовуваної літератури

1. Баженов Л. Краєзнавство в житті та творчості Миколи Костомарова / Л. Баженов // Українська культура в іменах і дослідженнях : присвяч. 180-річчю М. Костомарова. – Рівне : Рівнен. держ. ін-т культури. – 1997. – Вип. 1. – С. 58-60.
2. Бібліографічні покажчики творів Миколи Івановича Костомарова. – Київ, 2003. – 196 с.
3. Василенко О. Історія Волині в теоретичній спадщині М. І. Костомарова та С. М. Соловйова (історіософське порівняння) / О. Василенко // Волинь у житті та творчості письменників : зб. наук. праць. – Луцьк : Твердиня. – 2007. – С. 35-38.
4. Василенко О. Історія Волині в спадщині М. І. Костомарова / О. Василенко // Волинь і волинське зарубіжжя : тези доповідей та повідомлень Міжнар. наук. конф., Луцьк, 16-18 черв. 1994 р. – Луцьк, 1994. – С. 229-232.
5. Галич О. Микола Костомаров: Україна, Волинь, Рівне / О. Галич // Українська культура в іменах і дослідженнях / Рівнен. держ. ін-т культури. – Рівне, 1997. – Вип.1. – С. 10-12.
6. Гень О. М. Волинь у долі Миколи Костомарова / О. М. Гень // Роде наш красний.... – Луцьк : Вежа. – 1996. – Т. 2. – С. 129-131.
7. Гончар, О. Т. Проблеми історії та культури України в епістолярій спадщини М.І.Костомарова [Текст] : автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.06 /О.Т. Гончар; Нац. акад. наук України, Ін-т історії України. – К., 2008. – 20 с.
8. Гривюк С. Микола Костомаров – вчений, краєзнавець, викладач / С. Гривюк // Наукові записки / Рівнен. обл. краєзн. музей. – Рівне : Перспектива. – 2007. – Вип. 5 : [присвяч. 150-річчю від дня народження М. І. Костомарова]. – С. 9-11.
- 9.Дутко О. М. Педагогічні ідеї М. І. Костомарова у контексті просвітницького руху в Наддніпрянській Україні ХІХ століття [Текст] : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / О.М.Дутко; Ін-т педагогіки НАПН України. – К., 2010. – 20 с.

10. Зубань В.І. «Аліна й Костомаров» та «Романи Куліша» В. Петрова в контексті українського культурного життя 20-х років ХХ століття [Текст] : автореф. дис... канд. філол. наук: 10.01.01 / В.І.Зубань; Харк. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна. – Х., 2003. – 19 с.

11. Касянчук І. Що цікавило відомого етнографа [М. Костомарова] в нашому [Дубенському] краї / І. Касянчук // Скриня – 2012. – 31 трав. – С. 9.

12. Козачок Я. В. Концепція нації як духовної спільноти в художній та публіцистичній творчості Миколи Костомарова [Текст] : автореф. дис... д-ра філол. наук: 10.01.01 / Я.В.Козачок ; Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2004. – 40 с.

13. Козачок Я. В. Українська ідея: з вузької стежки на широку дорогу (художня і науково-публіцистична творчість Миколи Костомарова) [Текст] / Я. В. Козачок ; Національний авіаційний ун-т. – К. : НАУ, 2004. – 352 с.

14. Козачок Я. В. Горизонти українотворення в публіцистиці М. І. Костомарова. Микола Костомаров у контексті сучасності [Текст] : навч. посіб. для студентів вищ. навч. закл. / Я. В. Козачок, В. В. Чекалюк ; Нац. авіац. ун-т. – Київ : НАУ, 2013. – 334 с.

15. Костомаров Микола Іванович (1817–1885) // Енциклопедія українознавства : у 10 т. / за ред. В. Кубійовича. – Київ, 1996. – Т. 3. – С.11-48.

16. Костомаров Микола Іванович // Довідник з історії України / ред.: І.Підкова, Р. Шуст. – 2-ге вид. – Київ, 2001. – С. 357–358.

17. Лемещенко К. Б. Розвиток політико-правової теорії лібералізму у творчій спадщині М. І. Костомарова [Текст] : автореф. дис. ... канд. політ. наук : 23.00.01 / К.Б.Лемещенко; Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. – К., 2010. – 18 с.

18. Масний О. С. М. І. Костомаров і Волинь / О. С. Масний // Велика Волинь : минуле і сучасне : тези регіон. наук. конф. 14-16. листоп. 1991 р. – Рівне, 1991. – С. 62-64.

19. Микола Костомаров у вимірах сучасності [Текст] : зб. наук. праць за матеріалами Всеукр. наук.-практ. конф. / Ін-т історії НАН України, Ін-т мистецтвознав., фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України [та ін.] ; упоряд. С. Шевчук. – Рівне : Волинські обереги, 2007. – 220 с.

20. М.Костомаров і його епоха: текст і контексти (до 200-річчя від дня народження Миколи Костомарова) [Текст] : зб. наук. праць. – Рівне : [б. в.], 2017.– 184 с.

21. Михеева В. Николай Иванович Костомаров в Харькове (1833-1844). Начало пути [Текст] / В. В. Михеева. – Х. : Тимченко А.Н., 2007. – 240с.,

22. Незабутні постаті / [Авт.-упор. О. Матвійчук, Н. Струк ; Ред. кол.: В.В. Скопенко, О.В. Третяк, Л.В. та ін.]. – Київ : Світ Успіху, 2005. – С. 191-192.

23. Петренко С.М. Археографічна спадщина Миколи Костомарова. – Київ-Полтава, 2000. – 200 с.

24. Підгорна Л. М. Фольклористична діяльність Миколи Костомарова (методологічний аспект) [Текст] : автореф. дис... канд. філол. наук: 10.01.07 / Л.М.Підгорна; Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2006. – 18 с.

25. Пінчук Ю.А. Костомаров Микола Іванович /Ю.А.Пінчук // Енциклопедія історії України: Т. 5: Кон - Кю / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. – К.: В-во «Наукова думка», 2008. – 568 с.

26. Пінчук Ю.А. М.І.Костомаров (1817-1885) / Ю.А.Пінчук. – К.: Наукова думка, 1992. – 232 с.

27. Пинчук Ю.А. Николай Иванович Костомаров как историк /Ю.А. Пинчук //Костомаров Н.И. Автобиография. Бунт Стеньки Разина. – Киев, 1992. – С.5-75.

28. Пінчук Ю.А. Слобожанщина – місце народження й становлення М.І. Костомарова як історика / Ю.А. Пінчук //Історико-географічні дослідження в Україні. – Київ, 1994. – С.186-196;

29. Пінчук Ю.А. М.І. Костомаров у Києві (1844-1847 рр.) / Ю.А. Пінчук //Український історичний журнал. – Київ, 1992. – № 5. – С.3-15.

30 Пінчук Ю.А. Богдан Хмельницький і його доба у дзеркалі полеміки Михайла Максимовича з Миколою Костомаровим / Ю.А. Пінчук //Історичний журнал. – 2005. – № 1. – С.3-7.

31. Пінчук Ю.А. Микола Костомаров і його найближче оточення у світлі мемуарів Аліни Костомарової / Ю.А. Пінчук // Історіографічні дослідження в Україні. – Київ, 2004. – Вип. 14. – С.442-465

32. Самсонюк Т. Рівненщина в етнографічних дослідженнях Миколи Костомарова / Т. Самсонюк // Наукові записки / Рівнен. обл. краєзн. музей. – Рівне : Перспектива. – 2007. – Вип. 5 : [присвяч. 150-річчю від дня народження М. І. Костомарова]. – С. 12-15.

33. Сініцина А.В. Історико-філософські ідеї українського романтизму (П.Куліш, М.Костомаров) [Текст] : автореф. дис... канд. філос. наук: 09.00.05 / А.В.Сініцина; Львівський національний ун-т ім. Івана Франка. – Л., 2001. – 20 с.

34. Смолій В. А. Микола Костомаров: віхи життя і творчості [Текст] : енциклопедичний словник / В. А. Смолій [и др.] ; заг. ред. В. А. Смолій. – К. : Вища школа, 2005. – 544 с.

35. Сондерс Д. Микола Костомаров і творення української етнічної ідентичності / Д.Сондерс // Київська старовина – 2001. – № 5. – С. 21-32.

36. Терлецький В. Деякі штрихи до взаємин М. І. Костомарова із сучасниками на терені фольклорно-етнографічних досліджень / В. Терлецький // Микола Костомаров у вимірах сучасності : зб. наук. праць за матеріалами Всеукр. наук.-практ. конф. / РДГУ. – Рівне : Волин. обереги. – 2007. – С. 211-217.

37. Толочко П. Видатний історик України і Росії /П.Толочко // Київська старовина – 1992. – № 5. – С. 7-14.

38. Федюк, В. Ю. Концепція «духу народності» в історіософії Миколи Костомарова [Текст] : автореф. дис... канд. філос. наук: 09.00.05 / В.Ю.Федюк; Дніпропетровський нац-ий ун-т ім. Гончара. – Д., 2009. – 19 с.

39. Шевчук В. А. Видатні українські етнографи, що вивчали Південну Волинь в ХІХ- на початку ХХ ст. / В. А. Шевчук // Велика Волинь: минуле й сучасне : (матеріали міжнар. наук.-краєзн. конф., жовт. 1994 р.). – Хмельницький-Ізяслав-Шепетівка. – С. 67-71.

40. Энциклопедия жизни и творчества Н. И. Костомарова (1817-1885) [Текст] / Ю. А. Пинчук [и др.] ; предс.редкол. В. А. Смолий ; Нац. акад. наук Украины, Ин-т истории Украины. – К. : Институт истории Украины ; Донецк : Юго-Восток, 2001. – 565 с.

41. Ясьмо В. Вагоме надбання української науки і культури / В. Ясьмо // Українська культура в іменах і дослідженнях: присвяч. 180-річчю М. Костомарова. – Рівне : Рівнен. держ. ін-т культури. – 1997. – Вип. 1 – С. 20-23.